

مجموعه مقالات تاریخی،
جستارهایی در فرهنگ و تمدن ایران

www.ketab.ir

تألیف:
دکتر تهمینه رئیس السادات

سرشناسه	رئیس السادات، تهمینه، ۱۳۶۵-
عنوان و نام پدیدآور	مجموعه مقالات تاریخی، جستارهایی در فرهنگ و تمدن ایران / تهمینه رئیس السادات.
مشخصات نشر	مشهد: نشر شمشاد، ۱۴۰۰.
مشخصات ظاهری	۴۹۱ ص.
شابک	۹۷۸-۶۲۲-۷۷۱۴-۱۱-۱
وضعیت فهرست نویسی	فیپا
یادداشت	کتابنامه.
موضوع	مقاله‌های فارسی -- قرن ۱۴ -- مجموعه‌ها
موضوع	Persian essays -- 20th century -- Collections
موضوع	فرهنگ ایرانی -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع	Culture, Iranian -- Addresses, essays, lectures
موضوع	تمدن ایرانی -- مقاله‌ها و خطابه‌ها
موضوع	Civilization, Iranian -- Addresses, essays, lectures
رده بندی کنگره	PIR ۴۲۸۷
رده بندی دیویی	۸ فا ۴۰۸ / ۲۰۸
شماره کتابشناسی ملی	۸۴۸۸۵۶۸
اطلاعات رکورد کتابشناسی	فیپا

مجموعه مقالات تاریخی، جستارهایی در فرهنگ و تمدن ایران

دکتر تهمینه رئیس السادات

صفحه آرا: عباس پرچی

طراح جلد: فرید نبی خواه

قیمت: ۱۶۰.۰۰۰ تومان

چاپ اول، ۱۴۰۰

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۷۷۱۴-۱۱-۱

حق هرگونه چاپ و انتشار محفوظ است

نشر شمشاد | مشهد، میدان تقی آباد، ابتدای خیابان دانشگاه

کتاب آبان، ۳۸۴۳۳۱۵۷ - ۵۱

تهران، خیابان انقلاب، خیابان فخر رازی، کوی فاتحی رادیان

پلاک ۲، واحد ۱۰، انتشارات آبان | ۱۶۴۳-۶۶۴۰-۲۱

شمشاد

فهرست مطالب

۷	مقدمه
۱۱	۱. ربع رشیدی
۲۳	۲. آیین سوگواری در دوره ساسانی و دو قرن اول هجری
۳۷	۳. نقش آل مظفر در تمدن اسلامی
۶۱	۴. آیین سوگواری در میان صابئیان (تلفیقی از اندیشه‌ها و آیین‌ها)
۷۹	۵. ریشه‌شناسی سه روز مراسم سوگواری در ایران قرون نخست هجری
۹۵	۶. تأملی در آداب سوگواری ایرانیان در قرون نخستین اسلامی (قرن اول تا چهارم هجری)
۱۱۹	۷. بررسی اندیشه‌ها و عقاید محمد بن علی شلمغاتی معروف به ابن ابی العزاقر بنیانگذار فرقه عزاقریه
۱۳۳	۸. تاریخ‌نگاری ایرانی و تأثیر آن بر تاریخ‌نگاری هند در سده‌های میانه
۱۵۷	۹. علل و زمینه‌های شورش‌ها و ناآرامی‌های عصر نادرشاه
۱۸۵	۱۰. بررسی آیین‌های سوگواری در روزگار بوییان
۲۱۵	۱۱. گزارش سخنرانی دکتر منصور صفت گل در خصوص جایگاه علمی آموزشی دکتر خواجه‌ویان
۲۲۳	۱۲. روند برگزاری و تبلیغات انتخابات مجلس بیست و یکم
۲۳۹	۱۳. نادرشاه و محمدشاه بایری «بررسی علل و زمینه‌های حمله نادرشاه به هند»
۲۵۹	۱۴. خاطره‌نگاری در تاریخ معاصر ایران با تکیه بر خاطره‌نویسان دوره محمدرضاشاه پهلوی
۲۶۹	۱۵. بررسی و نقد کتاب زنان در گفتمان پزشکی ایران با تکیه بر دوران صفویه
۲۷۷	۱۶. نقد و بررسی کتاب تاریخ روابط هرات و قانات در دوره قاجار
۲۸۳	۱۷. معرفی کتاب اسناد ایرانی تاریخ اجتماعی ایران و توران از سده‌ی دهم تا چهاردهم هجری
۲۹۱	۱۸. بررسی کارکرد نهاد حسیه در عرصه پزشکی تمدن اسلامی
۳۰۹	۱۹. بررسی وضعیت عملی و آموزشی شهر بلخ با تکیه بر کتاب "فضایل بلخ"

فرهنگ و تفکر دو یار دیرین تاریخ، قرن‌هاست که در تکاپوی هدفی والا، دست اندرکار ساختن تمدن بشری هستند. این هدف چیزی نیست جز رهایی از جهل و ناآگاهی و توسعه دانش تا به مدد این دو دستاورد و نیز خرد و معرفت، انسان به فرزانتی برسد، زندگی خویش را پالایش کند و بهتر بسازد و زمان و زمانه خود را به سوی اندیشه‌های برتر و ارزشمندتر سوق دهد. اندیشه‌هایی که با آن، انسان‌سازی کند، از گذشته عبرت بگیرد و پند آموزد، دامنه عدالت را بگستراند. نقش دانش در فرایند آگاهی بشری و در راستای تغییر تفکر او به سوی پویایی، غیرقابل اجتناب است. انسان همواره میکوشد، بداند و ذهن جستجوگر خویش را به سوئی هدایت کند تا او را از حصار تنگ تعصب جاهلانه بیرون آورد. نگاه به گذشته برای ساختن آینده‌ای درخشان و مطمئن و سرشار از برکت، همواره در اندیشه انسان وجود داشته است. او این نگاه به گذشته را تاریخ می‌خواند و به کند و کاو می‌پردازد تا با درک درست این گذشته، خود را به مقصدی شایسته‌تر برساند. آشنایی با اقوام و ملت‌ها، جنگ‌ها و نابسامانی‌ها، پیروزی‌ها و شکست‌ها و برآمدن و افول حکومت‌ها و خاندان‌ها، نه از آن جهت است که تمدن بشری را توثیق کرده باشیم، بلکه بیشتر از آنروست که آن دست آوردها را در زندگی عملی بکار بندیم و با نقد آن مسائل، طرحی نو دراندازیم. تاریخ، فرهنگ و تمدن به یاری انسان آمده است تا آگاه کند و آگاهی دهد و از تکرارهای بی‌سرانجام، بحران‌ها و پلشتی‌ها انسان را بازدارد و در نهایت از همه آنچه که حرکت جوامع را به سوی آینده‌ای بهتر، کند می‌کند، بپرهیزد.

روند شکل‌گیری تاریخ ایران نیز از این درهم آمیزی‌ها و قانونمندی‌ها مستثنی نبوده و نیست. با تلاش صدها مورخ و ادیب و دانشمند در طی قرون متمادی، اندیشه ایرانی بر تارک تاریخ درخشید و چراغی بود فراوری رهروان آینده، چه آن زمان که حاکمان با تساهل و مردم‌داری، بر سرزمین پهناوری چون ایران زمین، جهانیان را به نظاره نشانددند و چه آن زمان که دانشمندان مسلمان ایرانی با دانش خویش غرب را به ستایش اندیشه شرق واداشتند. سیاستمداران نیز از این همه، توشه‌ای بر گرفتند و کار خلق را به سامان بردند. فضل بن سهل و جوبینی و صاحب بن عباد و خواجه نظام الملک و خواجه نصیر طوسی و خواجه رشیدالدین فضل الله و امیر علیشیر نوائی که همه در وادی علم، علم برافراشتند و در سیاست نقش بوذرجمهر حکیم را ایفا کردند، قله‌های وزارت و حکومت را درنوردیدند. عالمانی همچون ابن سینا و زکریای رازی و ابوالمؤید بلخی و خیام و ابوسلیمان اصفهانی و ابن مندویه و صدها دانشمند دیگر که حافظه تاریخی‌مان به یاد دارد، نام ایران را در دفتر علم و اندیشه تاریخ حک کردند. ادیبان و شاعران نیز در آسمان فرهنگ و ادب خوش درخشیدند. از سرآمدانی چون فردوسی و سعدی و حافظ و مولوی که بگذریم، به ستایش از سنایی غزنوی و مسعود سعد سلمان و انوری و خاقانی و عطار و رشیدالدین وطواط و فخرالدین عراقی و صائب تبریزی و کلیم کاشانی و همه آن خیل فرهیختگانی می‌رسیم که

صیت شهرت آنان همه گیتی را درنوردیده است.

پژوهش حاضر، مجموعه مقالاتی است که بیشترین آن در حوزه تاریخ و فرهنگ و تمدنی ایران به رشته تحریر درآمده است. بررسی تاریخ گذشته از نظر اجتماعی اندکی حوصله می‌طلبد زیرا پژوهشگر در تتبع متون بیش از آنکه به محتویات تمدنی و فرهنگی دست یابد، با امور سیاسی و نظامی روبروست و از اینرو باید با امعان نظر و تفحص و توغل، سوژه‌های اجتماعی و فرهنگی را از متون تاریخی و ادبی و علمی بیرون کشیده به دآوری بنشیند. مورخین قرون اولیه مسائلی چون چگونگی برافتادن ساسانیان و ذکر حکومت‌های اموی و عباسی و دولت‌های متقارب را در سده‌های میانه و کشمکش‌های سیاسی و نظامی را با ذکر جزئیات مطرح ساخته‌اند که این خود با همه ارزشمندی، ذهن تاریخ نگاران بعدی را انباشته از این مسائل نموده است. اگر نگاهی اجمالی بر بستر تاریخی ایران در دوره میانه بیندازیم، هر دوره فراز و نشیب‌هایی را نشان می‌دهد که بیشتر حکمرانی فرمانروایان را در ذهن ترسیم می‌نماید.

اما در کنار این وجوه سیاسی و نظامی، مردان ادب و فرهنگ نیز در کار ساختن تاریخ بدرستی نقش خود را ایفا نموده‌اند. سامانیان را بیشتر با رنسانس علمی آنها می‌شناسیم، چنانکه آل بویه را با تکاپوهای فرهنگی. غزنویان، اگر چه کال در سودای فتوحات داشتند و از تعصب، لشکر کشی به سرزمین هزار نقش و هزار رنگ هند را وجهه همت قرار دادند اما زمینه‌ای گسترده برای شعر و شاعری فراهم آوردند و خیل شاعران و ادیبان در دربار آنان از مشاهیر برخوردار شدند. سلجوقیان، سده اوج تمدن ایرانی-اسلامی را رقم زدند با گسترش زمینی تا دریای مدیترانه پیش رفتند و البته خوارزمشاهیان دولت مستعجلی بود که هنوز ندرخشیده غروب کرد. مغول و تیمور با همه "کشتن و سوختن"، اگر چه دیر هنگام اما به عقل آمدند و در فرهنگ ایرانی مستحیل شدند. آن یک، ربع رشیدی اساس نهاد و رصدخانه مراغه برپا نمود و فرزندان این یک، مکتب هنری سمرقند و هرات و شیراز بنیاد نهادند. کمی بعدتر صفویان همه تلاش خود را برای تالیف مذهب و ملیت بکار بردند و ایرانی نو، رخ نمود. و البته آنچه توفیق آنان را افزون کرد، نه تنها این دو، بلکه بستری بود که برای اقتصاد و هنر و علوم معقول و منقول فراهم آوردند و البته ادبیاتی که در کسوت شعر به عثمانی و هند، بال و پر گشود. نادر با همه خشونت و سطوت و صولت که در نهایت و به سببیت کشید و از نظر سیاسی آب رفته را به جوی باز آورد و با اندیشه تقرب مذاهب رنگ دیگری به تاریخ ایران و آسیای غربی داد. اما افسوس که با مرگ وی این اندیشه از میان رفت. تلاش او برای جلوه گری قدرت نظامی، محدوده حکومت وی را از فرات تا پنجاب و سند و جَمنا گسترش داد. کریم خان وجهه اجتماعی را در دستور کار قرار داد و خود را وکیل الزعایا خواند و قاجار با همه پلشتی‌های سیاسی و نظامی، تحول اندیشه را به جد گرفت که در نهایت به استقرار مشروطیت انجامید و فرمانروائی آرام و محتاط همه نگرانی‌های ملت را درک کرد. تاریخ ایران برای همیشه ورق خورد با برگی زرین از مردم سالاری و آنگاه بود که در قرن چهاردهم هجری فرزندان ایران با برخورداری از تمدن جدید به رفاه و آسایشی نسبی دست یافتند، اگرچه مشکلاتی از نوعی دیگر فراوی آنها چهره نمود.